

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за листопад 2022 року

Зміст

1. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	5
1.1. Погіршення стану здоров'я дитини може бути підставою для зміни раніше визначеного судом розміру аліментів на її утримання, якщо внаслідок такого погіршення раніше визначений розмір аліментів не забезпечує гармонійного розвитку дитини	5
1.2. Обов'язковою умовою для стягнення аліментів на дитину на користь одного з батьків є факт проживання з ним самої дитини, на утримання якої і стягуються аліменти	6
1.3. При застосуванні положень частини другої статті 110 СК України визначальним є факт вагітності дружини або наявність у неї дитини, якій не виповнилося одного року, на день пред'явлення позову про розірвання шлюбу до суду, а положення пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України не передбачають закриття провадження в разі, якщо у справах про розірвання шлюбу вагітність дружини настала після пред'явлення такого позову	7
2. Спори, що виникають з питань захисту права власності	9
2.1. Вимога про зняття арешту з неподільної речі, яка є спільною сумісною власністю, є неналежним способом захисту прав співвласника такої речі. Права та інтереси такого співвласника захищаються шляхом виплати компенсації	9
3. Спори, що виникають із земельних правовідносин	11
3.1. Орендодавець, який відповідно до договору оренди землі має право на односторонню відмову від такого договору і вчиняє такий односторонній правочин, має повідомити про це орендаря, оскільки така відмова від договору має бути адресована та сприйнята саме останнім, а не державним реєстратором. Повідомлення державного реєстратора про вчинення орендодавцем односторонньої відмови від договору оренди не може породжувати для орендаря правові наслідки у вигляді розірвання договору оренди	11
4. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів	13
4.1. Сторона, яка вчинила виконання, проте не отримала зустрічного надання в обсязі, який відповідає переданому майну (сплаченим коштам), і згодом відмовилася від договору, може вимагати від іншої сторони, яка порушила договір і не здійснила зустрічне надання, повернення майна (коштів) на підставі пункту 3 частини третьої статті 1212 ЦК України	13

4.2. Розмір періодичних платежів, які має сплачувати позичальник за договором позики, визначається за курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок не визначений сторонами в договорі	15
4.3. Позов про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, нарахованих на задавнену вимогу, допускається тільки разом з пред'явленням позову про стягнення задоволеної вимоги	16
5. Спори щодо недоговірних зобов'язань	19
5.1. Незабезпечення підприємством теплоенергетики як виконавцем послуг належного стану внутрішньобудинкових систем центрального опалення та гарячого водопостачання в будинку, що спричинило залиття квартир, є підставою для відшкодування моральної і матеріальної шкоди власникам квартир підприємством теплоенергетики	19
5.2. Затримання особи, яка перебувала в розшуку, після набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за інкриміноване їй діяння в межах порушеного стосовно неї кримінального провадження, є підставою для відшкодування особі моральної шкоди	20
6. Питання процесуального права	23
6.1. Застосування принципу « <i>jura novit curia</i> » («суд знає закони») не є безмежним, оскільки може порушувати право на справедливий суд	23
6.2. При виконанні рішення суду про встановлення побачення з дитиною, про усунення перешкод у побаченні з дитиною державний виконавець має враховувати зміст і резолютивну частину рішення суду про встановлення способу й порядку участі одного з батьків у вихованні дитини, незважаючи на незазначення таких відомостей у виконавчому документі	25
6.3. Датою здійснення платежу компенсаційних виплат за рішенням Європейського суду з прав людини є дата перерахування таких коштів на спеціальний реєстраційний рахунок Державної виконавчої служби України, а не день фактичного надходження грошових коштів на банківський рахунок заявника, на користь якого ухвалене таке рішення, за умови якщо він не надав реквізити рахунку	27
6.4. Перебування особи, яка є стороною у справі, у складі добровольчого формування територіальної громади, що не є військовим формуванням, не може бути підставою для зупинення провадження у справі відповідно до пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України	29
6.5. Не можуть одночасно існувати два судові рішення, у яких встановлено взаємовиключні юридичні факти щодо тієї ж особи та того ж предмета спору	31

- 6.6. Звернення повнолітніх дочки / сина до суду за захистом прав та інтересів непрацездатних, немічних батьків, які не позбавлені цивільної процесуальної дієздатності, але не можуть реалізувати її через немічність, що потребує доказування в кожному конкретному випадку, слід кваліфікувати як особливий вид представництва (представництво *sui generis*) 33
- 6.7. У спорах про відшкодування шкоди тягар доказування перерозподілений: відсутність вини доводить завдавач шкоди 36

1. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

1.1. Погіршення стану здоров'я дитини може бути підставою для зміни раніше визначеного судом розміру аліментів на її утримання, якщо внаслідок такого погіршення раніше визначений розмір аліментів не забезпечує гармонійного розвитку дитини

23 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про збільшення розміру аліментів на дитину.

Суд установив, що судовим наказом місцевого суду з відповідача на користь ОСОБА_1 стягнуто аліменти на утримання сина ОСОБА_3 щомісячно у розмірі 1/4 частини заробітку (доходу) платника аліментів до досягнення дитиною повноліття. Однак на день подання позову дитина тяжко хворіє, постійно проходить обстеження та лікування, що потребує затрат як часу, так і коштів.

Суд першої інстанції задовольнив позов, збільшив розмір аліментів, що стягувався за судовим наказом місцевого суду з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 на утримання малолітнього сина ОСОБА_3, – до 1/2 частини заробітку (доходу) платника аліментів.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, відмовив у задоволенні позову ОСОБА_1.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, залишив у силі рішення суду першої інстанції, змінивши визначений судом розмір аліментів на утримання ОСОБА_3 з 1/4 до 1/3 частини заробітку (доходу) платника аліментів щомісячно, зробивши такі правові висновки.

Основним правовим питанням, яке постало перед судами у цій справі, є те, чи може погіршення стану здоров'я дитини бути підставою для зміни раніше визначеного судом розміру аліментів на її утримання.

Відповідно до норм статті 192 СК України розмір аліментів на утримання дитини, визначений судовим рішенням, не вважається незмінним.

Згідно з частиною четвертою статті 273 ЦПК України, якщо після набрання рішенням суду законної сили, яким з відповідача присуджені періодичні платежі, зміняться обставини, що впливають на визначені розміри платежів, їх тривалість чи припинення, кожна сторона має право шляхом пред'явлення нового позову вимагати зміни розміру, строків платежів або звільнення від них.

Верховний Суд зауважив, що стан здоров'я дитини (пункт 1 частини першої статті 182 СК України) належить до обставин, які підлягають врахуванню судом при визначенні розміру аліментів на утримання дитини (впливають на такий розмір), і, вочевидь, зміна цієї обставини, зокрема істотне погіршення стану здоров'я дитини після стягнення аліментів, може бути підставою для зміни раніше визначеного розміру аліментів на її утримання, якщо внаслідок такого погіршення здоров'я раніше визначений розмір аліментів не забезпечує гармонійного розвитку дитини.

Посилаючись на те, що малолітній ОСОБА_3 вже на момент стягнення аліментів мав певні захворювання, апеляційний суд не звернув уваги на наявні в матеріалах справи та досліджені судом першої інстанції докази, зокрема медичні документи, які свідчать про те, що після видачі місцевим судом судового наказу про стягнення аліментів стан здоров'я дитини істотно погіршився, в неї були виявлені як нові захворювання, так і розвинулись негативні наслідки існуючих, що загалом призвело до встановлення ОСОБА_3 статусу «дитина з інвалідністю підгрупи А». Таким чином, погіршення стану здоров'я ОСОБА_3 після стягнення аліментів не має короткострокового характеру, а є стійким розладом функцій організму, який призводить до обмеження життєдіяльності дитини. Отже, висновок апеляційного суду про те, що погіршення стану здоров'я дитини не може бути самостійною підставою для зміни розміру аліментів, є помилковим.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 листопада 2022 року у справі № 128/2206/21 (провадження № 61-5920св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107633674>.

1.2. Обов'язковою умовою для стягнення аліментів на дитину на користь одного з батьків є факт проживання з ним самої дитини, на утримання якої і стягуються аліменти

22 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за заявою ОСОБА_1 про видачу судового наказу про стягнення аліментів.

Суд установив, що ОСОБА_1 перебувала у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_2, в якому народився син ОСОБА_3.

Судовим наказом місцевого суду стягнуто з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 аліменти на сина ОСОБА_3 у розмірі 1/4 частки всіх видів заробітку (доходу) платника аліментів.

ОСОБА_2 подав заяву про перегляд судового наказу за нововиявленими обставинами і суд заяву задовольнив, скасувавши судовий наказ, оскільки неповнолітній ОСОБА_3 з травня 2016 року змінив місце проживання з м. Першотравенськ Дніпропетровської області на с. Дмитрівка Петропавлівського району Дніпропетровської області, де проживав разом із батьком, який ніс і несе всі зобов'язання по належному утриманню дитини.

ОСОБА_1 подала заяву про видачу другого примірника судового наказу.

Суд першої інстанції відмовив у видачі дублікату судового наказу, зазначивши про те, що судовий наказ було скасовано.

Апеляційний суд залишив без змін ухвали суду першої інстанції.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій, зазначивши таке.

Згідно зі статтею 180 СК України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Відповідно до частини третьої статті 181 СК України за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина.

Отже, обов'язковою умовою для стягнення аліментів на користь одного з батьків є проживання з нею чи з ним самої дитини, на утримання якої власне і стягуються аліменти.

Суд установив, що ОСОБА_3 змінив своє місце проживання з м. Першотравенськ Дніпропетровської області на с. Дмитрівка Петропавлівського району Дніпропетровської області, де проживав разом із батьком, який ніс і несе всі зобов'язання щодо належного утримання дитини.

Згідно з частиною восьмою статті 170 ЦПК України у разі видачі судового наказу відповідно до пунктів 4 і 5 частини першої статті 161 цього Кодексу, судовий наказ може бути переглянуто за нововиявленими обставинами у порядку, встановленому главою 3 розділу V цього Кодексу.

Встановивши, що обставини, які досліджувалися, не були відомі при розгляді заяви ОСОБА_3 про видачу судового наказу, оскільки судовий наказ виносився суддею одноособово, без виклику стягувача і боржника, що відповідає нормам ЦПК України, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов правильного висновку про наявність підстав для скасування судового наказу. Також правильними є висновки судів першої та апеляційної інстанцій про відмову ОСОБА_1 у видачі дублікату судового наказу у цій справі, оскільки ухвала суду першої інстанції про скасування судового наказу набрала законної сили.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 листопада 2022 року у справі №188/1029/19 (провадження № 61-11986св20) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107441776>.

1.3. При застосуванні положень частини другої статті 110 СК України визначальним є факт вагітності дружини або наявності у неї дитини, якій не виповнилося одного року, на день пред'явлення позову про розірвання шлюбу до суду, а положення пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України не передбачають закриття провадження в разі, якщо у справах про розірвання шлюбу вагітність дружини настала після пред'явлення такого позову

07 листопада 2022 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3 про розірвання шлюбу.

Суди встановили, 24 липня 2015 року ОСОБА_1 та ОСОБА_3 зареєстрували шлюб, від якого мають двох дітей.

ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_3 про розірвання шлюбу.

ОСОБА_3 подала до суду довідку з жіночої консультації Броварської багатопрофільної клінічної лікарні від 14 листопада 2020 року про те що вона перебуває на 12 тижні вагітності.

Рішенням міськрайонного суду позов задоволено.

Постановою апеляційного суду рішення міськрайонного суду скасовано, провадження у справі закрито.

Судове рішення апеляційного суду мотивовано тим, що відповідач надала довідку з жіночої консультації, згідно з якою вона знаходиться на обліку в жіночій консультації з приводу вагітності – 12 тижнів. Отже, положення частини другої статті 110 СК України виключають провадження у справі за умови вагітності дружини. Факт вагітності дружини є безумовною правовою підставою, яка унеможлиблює подальший розгляд справи. Суд керувався пунктом 1 частини першої статті 255 ЦПК України, частиною другою статті 110 СК України.

Верховний Суд постанову апеляційного суду скасував, справу передав на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Відповідно до частини другої статті 110 СК України позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини.

У нормі частини другої статті 110 СК України встановлено лише неможливість пред'явлення позову про розірвання шлюбу за певних умов. Тобто, виходячи з граматичного способу тлумачення, у вказаній нормі СК України застосовується термінологія ЦПК України щодо пред'явлення позову (стаття 184 ЦПК України).

У цій справі на час пред'явлення позову ОСОБА_1 усі вимоги закону виконав і факту вагітності відповідача не було.

Тлумачення положень частини другої статті 110 СК України свідчить про те, що вони спрямовані лише на унеможливлення пред'явлення позову про розірвання шлюбу до дружини, яка перебуває у стані вагітності, та протягом одного року після народження дитини, що надає право суду закрити провадження у справі, якщо згадана вимога на час пред'явлення позову не була додержана.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України, яку застосував суд апеляційної інстанції, суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Отже, положення пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України не передбачають закриття провадження у випадку, якщо у справах про розірвання шлюбу вагітність дружини настала після пред'явлення до суду позову.

Апеляційний суд, закриваючи провадження у справі з посиланням на те, що факт вагітності дружини є безумовною правовою підставою, яка унеможлиблює подальший розгляд справи, наведене не врахував.

Верховний Суд звертає увагу й на те, що відповідно до частини першої статті 24 СК України шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка.

Принцип добровільності шлюбу передбачає як право на шлюб, так і право на розірвання шлюбу, що усуває порушення прав людини та випадків можливої дискримінації.

Право на справедливий суд, що гарантується статтею 6 Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, також має реалізуватися через принципи справедливості, добросовісності та розумності, як універсальні засади регулювання сімейних відносин (частина дев'ята статті 7 СК України).

Збалансовуючи інтереси подружжя у наведеній ситуації при застосуванні частини другої статті 110 СК України, законодавець передбачив захист прав дитини. Так, відповідно до частини другої статті 122 СК України дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним, походить від подружжя. При цьому, встановлюючи обмеження саме на пред'явлення позову про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини для обох з подружжя, законодавець, забезпечуючи правову охорону материнства і дитинства та регулювання сімейних відносин з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, намагаючись зберегти сім'ю й забезпечити право на сімейне виховання новонародженої дитини, при цьому поважає право кожного з подружжя припинити шлюбні відносини шляхом розірвання шлюбу, якщо відпадають обставини, які слугують перепорою для пред'явлення позову.

Ураховуючи викладене, апеляційний суд у порушення вказаних вимог закону не звернув уваги на доводи позивача про те, що він та ОСОБА_3 не проживають разом із вересня 2019 року, шлюбні відносини між сторонами були припинені 15 листопада 2019 року, проте відповідач завагітніла у серпні 2020 року, тобто після пред'явлення ним позову та через одинадцять місяців після припинення спільного проживання. Відповідач ці обставини не спростувала.

При застосуванні положень частини другої статті 110 СК України визначальним є факт перебування дружини у стані вагітності або наявність у неї дитини, якій не виповнилося одного року, на день пред'явлення позову про розірвання шлюбу до суду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 7 листопада 2022 року у справі № 361/1017/20 (провадження № 61-2910сво21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107878142>.

2. Спори, що виникають з питань захисту права власності

2.1. Вимога про зняття арешту з неподільної речі, яка є спільною сумісною власністю, є неналежним способом захисту прав співвласника такої речі. Права та інтереси такого співвласника захищаються шляхом виплати компенсації

07 листопада 2022 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, Акціонерного товариства комерційного банку

«ПриватБанк», третя особа – Другий відділ державної виконавчої служби міста Чернівці Головного територіального управління юстиції у Чернівецькій області, про визнання права власності на S частку автомобіля та звільнення майна з-під арешту.

Дружина боржника просила суд визнати за нею право власності на ½ частку арештованого автомобіля та звільнити його з-під арешту, оскільки вказаний автомобіль є спільною сумісною власністю подружжя, а арешт було накладено через кредитні борги чоловіка.

Суд першої інстанції визнав право власності позивача на ½ частку автомобіля, у задоволенні інших вимог відмовив, указавши, що спірний автомобіль є неподільною річчю, зняття з нього арешту може порушити права банку, а позивач не пред'явив вимог про визначення розміру компенсації за частку в спільному майні подружжя.

Апеляційний суд скасував попереднє рішення і відмовив у задоволенні позову з інших правових підстав. Водночас суд зазначив, що позивач має право вимагати усунення перешкод у здійсненні нею права користуватися та розпоряджатися своїм майном, оскільки спірний автомобіль є спільним сумісним майном подружжя. Однак позивач звернулася до суду з пропуском позовної давності, про застосування якого заявив банк.

Вирішуючи питання щодо забезпечення єдності судової практики, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду скасував постанову апеляційного суду в частині відмови в задоволенні позовної вимоги про звільнення майна з-під арешту, залишив у силі в цій частині рішення суду першої інстанції, зробивши такі правові висновки про застосування норм права.

Оцінюючи обраний позивачем спосіб захисту, потрібно враховувати його ефективність, тобто спосіб захисту має відповідати змісту порушеного права, характеру правопорушення та забезпечити поновлення порушеного права.

Застосування способу захисту права чи інтересу не має відбуватися шляхом порушення прав та/або інтересів інших суб'єктів приватних відносин.

Вимоги про звільнення майна з-під арешту, що ґрунтуються на праві власності на нього, є способом захисту зазначеного права (різновидом негативного позову).

Для приватного права апіорі притаманна така засада, як розумність. Розумність характерна як для оцінки / врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватноправових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення процесуальних норм.

Неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення (частина друга статті 183 ЦК України). Тобто якщо втрачається цільове призначення речі, то вона є неподільною. Серед прикладів неподільних речей – транспортні засоби, побутова техніка тощо.

Частина перша статті 59 Закону України «Про виконавче провадження» розрахована на ті випадки, за яких вимогу про визнання права власності та про зняття з нього арешту заявляє особа, яка є одноосібним власником або співвласником подільної речі.

Очевидно, що нерозумним було б тлумачення, яке б передбачало можливість для одного із співвласників у спільній сумісній власності вимагати зняття арешту з неподільної речі в цілому чи навіть допускати конструкцію зняття арешту із «частки в спільній сумісній власності». Права та інтереси іншого співвласника в спільній сумісній власності на неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації.

Отже, суд першої інстанції обґрунтовано врахував, що спірний автомобіль відповідно до частини другої статті 183 ЦК України є неподільною річчю та підстави для зняття арешту відсутні. Тому постанову апеляційного суду в оскарженій частині належить скасувати, а рішення суду першої інстанції в цій частині слід залишити в силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 7 листопада 2022 року у справі № 725/7187/19 (провадження № 61-11615сво20) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107476187>.

3. Спори, що виникають із земельних правовідносин

3.1. Орендодавець, який відповідно до договору оренди землі має право на односторонню відмову від такого договору і вчиняє такий односторонній правочин, має повідомити про це орендаря, оскільки така відмова від договору має бути адресована та сприйнята саме останнім, а не державним реєстратором.

Повідомлення державного реєстратора про вчинення орендодавцем односторонньої відмови від договору оренди не може породжувати для орендаря правові наслідки у вигляді розірвання договору оренди

02 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом фермерського господарства «Агат Поділля» (далі – ФГ «Агат Поділля») до ОСОБА_1, фермерського господарства «Садівник-А» (далі – ФГ «Садівник-А») про визнання договору оренди землі недійсним, скасування запису про реєстрацію договору оренди та поновлення права оренди.

Суд установив, що ОСОБА_1 є власником земельної ділянки. Між ним і ФГ «Агат Поділля» укладено договір оренди землі, право оренди зареєстровано відповідно до вимог законодавства. ОСОБА_1 звернулася із заявою до державного реєстратора речових прав на нерухоме майно із заявою про припинення дії договору оренди на підставі пункту договору, який надавав орендодавцю право одностороннього розірвання договору по завершенні перших п'яти років оренди земельної ділянки. Пізніше позивач уклав договір оренди земельної ділянки з ФГ «Садівник-А».

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, визнав недійсним договір оренди землі, укладений між ФГ «Садівник-А» та ОСОБА_1. Суд мотивував це тим, що у договорі оренди, укладеному між ФГ «Агат Поділля» та ОСОБА_1, було зазначено про право орендодавця на одностороннє розірвання договору, однак не було визначено ні підстав, ні умов такого розірвання. Підставами

дострокового розірвання договору оренди землі в односторонньому порядку за ініціативою орендодавця може бути невиконання орендарем істотних умов договору, зокрема – несплата розміру орендної плати більше ніж три місяці, використання земельної ділянки не за призначенням, передання земельної ділянки в суборенду без письмової згоди орендодавця. Тому суд вважав, що підстав для одностороннього розірвання договору оренди земельної ділянки не було, сторони добросовісно виконували свої зобов'язання за договором.

Верховний Суд змінив мотивувальну частину судових рішень з огляду на таке.

Касаційний суд особливо акцентує увагу, що при застосуванні умов договору при вирішенні спору суд здійснює тлумачення змісту договору, навіть за відсутності позовної вимоги про тлумачення змісту договору.

У разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим (частина третя статті 651 ЦК України).

У цивільному законодавстві закріплено конструкцію «розірвання договору» (статті 651 – 654 ЦК України). Вона охоплює собою розірвання договору: за згодою (домовленістю) сторін; за рішенням суду; внаслідок односторонньої відмови від договору. У спеціальних нормах ЦК України досить часто використовується формулювання «відмова від договору» (наприклад, у статтях 665, 739, 766, 782).

Односторонню відмову від договору в тих випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати як односторонній правочин, оскільки вона є волевиявленням особи, спеціально спрямованим на припинення цивільних прав та обов'язків.

У справі, що переглядається орендодавець мав право на односторонню відмову від договору оренди на підставі пункту 47 договору оренди землі.

Одностороннім правочином є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами. Односторонній правочин може створювати обов'язки лише для особи, яка його вчинила. Односторонній правочин може створювати обов'язки для інших осіб лише у випадках, встановлених законом, або за домовленістю з цими особами (частина третя статті 202 ЦК України).

Тлумачення вказаної норми, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

за допомогою такого універсального регулятора приватних відносин, як договір його сторони можуть регулювати, зокрема, вчинення між сторонами односторонніх правочинів, підстави для односторонньої відмови або відсутність таких, чи коли одна із сторін набуває право на односторонню відмову;

одностороння відмова від договору оренди, як вид одностороннього правочину, розрахована на сприйняття саме іншою стороною договору оренди. Це зумовлено тим, що якщо існують підстави для односторонньої відмови або вона не залежить від певних підстав, то для орендаря вчинення такої відмови породжує істотні правові наслідки у вигляді розірвання договору. Тому в разі якщо орендодавець має право на односторонню відмову від договору оренди землі і вчиняє такий односторонній правочин, оскільки відмова від договору має бути

адресована та сприйнята орендарем, то про це слід повідомити саме орендаря, а не державного реєстратора;

державний реєстратор не є учасником приватних відносин і повідомлення державного реєстратора про вчинення орендодавцем односторонньої відмови від договору оренди не може породжувати для орендаря правові наслідки у вигляді розірвання договору оренди.

У справі, що переглядається суди вважали, що договір оренди землі відповідно до вимог законодавства та умов договору не припинений (зокрема, строк дії договору не сплив) та у встановленому законом та договором порядку не розірваний.

Суди не звернули увагу, що орендодавець має право на односторонню відмову від договору оренди землі, але про неї слід повідомляти не орендаря, а державного реєстратора. Орендодавець, з урахуванням принципу свободи правочину, не вчинив такий односторонній правочин як відмова договору, адресований орендарю. Тому очевидно, що суди надали неправильну відповідь на одне з ключових питань всупереч нормам матеріального права. Як наслідок судові рішення підлягають зміні в мотивувальній частині.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 2 листопада 2022 року у справі № 146/1094/21 (провадження № 61-8990св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107251467>.

4. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів

4.1. Сторона, яка вчинила виконання, проте не отримала зустрічного надання в обсязі, який відповідає переданому майну (сплаченим коштам), і згодом відмовилася від договору, може вимагати від іншої сторони, яка порушила договір і не здійснила зустрічне надання, повернення майна (коштів) на підставі пункту 3 частини третьої статті 1212 ЦК України

09 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення заборгованості за договором позики.

Суд установив, що ОСОБА_1 надав відповідачеві кошти для придбання земельної ділянки з метою перепродажу й отримання прибутку, який сторони мали намір поділити, про що згодом відповідач написав письмову розписку. Однак ОСОБА_2 свої зобов'язання не виконав.

Суд першої інстанції задовольнив позов, оскільки відсутність між сторонами праввідносин за договором позики не свідчить про відсутність у ОСОБА_1 права на повернення наданих відповідачеві грошових коштів. Доводи ОСОБА_2 про невизначеність правової природи документа (розписки) суттєвого значення не мають, оскільки у ньому чітко та конкретно вказано, що він взяв у позивача кошти для зазначених цілей і надалі не виконав своїх зобов'язань.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, відмовив у задоволенні позову, мотивувавши це тим, що ОСОБА_1 вказував про набуття та збереження відповідачем грошових коштів на підставі, яка згодом відпала. Це свідчить про те, що позивач просив стягнути з ОСОБА_2 кошти на підставі статті 1212 ЦК України. Водночас між сторонами наявні правовідносини щодо здійснення інвестиційної діяльності, але ОСОБА_1 не звертався до відповідача з вимогою про припинення чи розірвання зобов'язання, яке має інвестиційний характер, та не звертався до суду з відповідним позовом. Крім того, положення статті 1212 ЦК України не підлягають застосуванню до спірних правовідносин.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, задовольнив позов, змінивши мотивувальну частину рішення суду першої інстанції, зробивши такі правові висновки.

Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) базується ще на римській максимі – *non concedit venire contra factum proprium* (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* – принцип добросовісності (пункт 6 статті 3 ЦК України). Перекваліфікація договору може мати місце, зокрема, при: а) недійсності договору (зокрема, удаваності договору); б) тлумаченні змісту договору. Перекваліфікація договору можлива тільки в тих випадках, коли вона відбувається в межах спору, що стосується такого договору.

Відповідно до статті 6 ЦК України сторони мають право укладати договори, які не передбачені актами цивільного законодавства, за умови, що вони відповідають загальним засадам цивільного законодавства. Такі договори є непоіменованими. Тлумачення змісту документа про отримання коштів свідчить про вчинення між сторонами непоіменованого договору щодо питання придбання та використання земельної ділянки.

У справі, що переглядалася, апеляційний суд не врахував, що, якщо сторона, яка вчинила виконання, проте не отримала зустрічного надання в обсязі, який відповідає переданому майну (сплаченим коштам), і згодом відмовилася від договору, то вона може вимагати від сторони, яка порушила договір і не здійснила зустрічне надання, повернення майна (коштів) на підставі пункту 3 частини третьої статті 1212 ЦК України. Очевидно, що дії відповідача, який отримав від позивача кошти для вирішення питання про придбання земельної ділянки, погодився її придбати, проте свого обов'язку не виконав і відмовляється повернути отримані кошти після відмови від договору, зробленої кредитором, суперечать його попередній поведінці (отриманню коштів та встановленню обов'язку придбати земельну ділянку) і є недобросовісними.

З урахуванням того, що ОСОБА_1 відмовився від договору, а ОСОБА_2 земельну ділянку не придбав, у відповідача існує обов'язок повернути отримані грошові кошти, тому суд першої інстанції ухвалив правильне по суті рішення про їх стягнення, хоча й не застосував частину третю статті 6, пункт 3 частини третьої статті 1212 ЦК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 9 листопада 2022 року у справі № 754/13893/19 (провадження № 61-737св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107370785>.

4.2. Розмір періодичних платежів, які має сплачувати позичальник за договором позики, визначається за курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок не визначений сторонами в договорі

16 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення боргу.

Суд установив, що між сторонами укладено договір позики, за умовами якого ОСОБА_1 позичив відповідачеві 306 тис. грн, що на час укладення договору було еквівалентно 30 тис. євро. Відповідно до пункту 2 договору відповідач зобов'язувався повертати борг рівними частинами, щомісячно по 5,477 тис. грн, що було еквівалентно 537 євро. Протягом трьох років ОСОБА_2 виконував умови договору і сплатив за цей період кошти в розмірі 324 тис. грн, що з урахуванням курсу євро на день часткового погашення боргу за кожним платежем становить 11,8 тис. євро. Позивач вважав, що залишок боргу на день звернення до суду – 601,146 тис. грн, що еквівалентно 18,2 тис. євро за курсом Національного банку України на час звернення до суду.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, вказавши, що предметом договору позики є 306 тис. грн, що еквівалентно 30 тис. євро, за курсом 10,2 грн за один євро, і таку суму боргу позивач отримав. Посилання позивача на курс НБУ 33,03 грн за один євро станом на час пред'явлення позову є таким, що суперечить умовам договору.

Апеляційний суд скасував рішення місцевого суду, частково задовольнив позов, стягнув із ОСОБА_2 заборгованість, зробивши перерахунок у бік її зменшення. При цьому апеляційний суд зазначив, що до спірних правовідносин підлягає застосуванню частина друга статті 533 ЦК України, офіційний курс гривні до євро змінився, тому грошове зобов'язання щодо повернення ОСОБА_1 відповідної суми в євро відповідачем не виконане і триває.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, залишив у силі рішення суду першої інстанції, зробивши такі правові висновки.

Досліджуючи боргові розписки чи договори позики, суди повинні виявляти справжню правову природу укладеного договору, незалежно від найменування документа, і залежно від установлених результатів роботи відповідні правові висновки.

Якщо в зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, то сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом (частина друга статті 533 ЦК України). У разі отримання в позику іноземної валюти позичальник

зобов'язаний, якщо інше не передбачено законом чи договором, повернути позикодавцеві таку саму суму грошей (суму позики), тобто таку ж суму грошових коштів в іноземній валюті, яку він отримав у позику (частина перша статті 1046, частина перша статті 1049 ЦК України).

Відповідно до положень пункту 2 договору позики грошову суму ОСОБА_2 зобов'язувався повернути готівкою частинами за встановленим графіком, платежами не менше як 5,477 тис. грн, що еквівалентно 537 євро, у порядку та згідно з умовами, передбаченими цим договором. Таким чином, розмір періодичних платежів, які мав сплачувати позичальник, також визначено за обмінним курсом: один євро дорівнює 10,2 грн на день передання грошей. Зазначені положення договору позики відповідають положенням статті 533 ЦК України.

Суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про безпідставність позовних вимог, оскільки предметом договору позики є 306 тис. грн, що еквівалентно 30 тис. євро, за встановленим сторонами договору обмінним курсом 10,20 грн за один євро, і саме таку суму грошових коштів ОСОБА_1 отримав від відповідача. Тому посилання позивача на курс НБУ станом на час пред'явлення позову є таким, що суперечить умовам укладеного сторонами договору позики.

Таким чином, суд апеляційної інстанції помилково визначив еквівалент суми за офіційним курсом НБУ станом на 27 вересня 2018 року (день подання позову до суду), а не за курсом, який погоджено сторонами відповідно до умов договору позики, і помилково скасував законне та обґрунтоване рішення суду першої інстанції про відмову в задоволенні позову.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 16 листопада 2022 року у справі № 301/2052/18 (провадження № 61-7786св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533325>.

4.3. Позов про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, нарахованих на задовнену вимогу, допускається тільки разом з пред'явленням позову про стягнення задоволеної вимоги

23 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія «Гефест» (далі – ТОВ «ФК «Гефест») до ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 про стягнення 3 % річних.

Суд установив, що у 2007 році між АКІБ «УкрСиббанк» та кожним із відповідачів окремо було укладено кредитні договори, з метою забезпечення виконання зобов'язань із кредитних договорів «АКІБ УкрСиббанк» передано в іпотеку майно, а саме нежитлові будівлі.

ТОВ «ФК «Гефест» просило стягнути 3 % річних згідно статті 625 ЦК України за прострочення виконання грошового зобов'язання.

Суди переглядали справу неодноразово.

Рішенням районного суду, залишено без змін постановою апеляційного суду в задоволенні позову відмовлено.

Переглядаючи справу, апеляційний суд скасував рішення районного суду та ухвалив нове рішення яким позов задовольнив повністю. Суд апеляційної інстанції зазначив, що вимоги про стягнення грошових коштів, передбачених статтею 625 ЦК України, не є додатковими вимогами в розумінні статті 266 ЦК України, а тому закінчення перебігу позовної давності за основною вимогою не впливає на обчислення позовної давності за вимогою про стягнення 3% річних та інфляційних витрат.

Верховний Суд за результатами касаційного перегляду справи зазначив таке.

Особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона у момент виконання не знала про сплив позовної давності (частина перша статті 267 ЦК України).

Боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений законом або договором (стаття 625 ЦК України).

Не допускається зарахування зустрічних вимог у разі спливу позовної давності (пункт 4 частини першої статті 602 ЦК України).

Тлумачення вказаних норм, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

натуральним зобов'язанням (*obligatio naturalis*) є зобов'язання, вимога в якому не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку, оскільки боржник заявив про застосування позовної давності і яка застосована судом, але добровільне виконання якої не є безпідставно набутим майном;

задавненим зобов'язанням є зобов'язання, в якому стосовно задавненої вимоги спливла позовна давність, кредитор не пред'являє в судовому порядку позову про захист задавненої вимоги і боржник відповідно не заявив про застосування до неї позовної давності;

законодавець у пункті 4 частини першої статті 602 ЦК України передбачає заборону для зарахування зустрічних вимог у разі спливу позовної давності в задавненому зобов'язанні для охорони інтересів боржника. Сплив позовної давності при пред'явленій позовній вимозі кредитором у судовому порядку про стягнення боргу, за яким сплинула позовна давність, дозволяє боржнику заявити про застосування позовної давності. Зарахування, яке є по своїй суті замінником належного виконання зобов'язання, не має створювати механізм обходу заборони, передбаченої в пункті 4 частини першої статті 602 ЦК України. Така заборона стосується випадку, коли кредитор ініціює зарахування за задавненою вимогою. У такому разі кредитор за допомогою зарахування може обійти охорону, що надається боржнику при спливі позовної давності, і досягнути результату, який недоступний кредитору в межах пред'явленої позовної вимоги кредитором

у судовому порядку про стягнення боргу, за яким сплинула позовна даність, і яка дозволяє боржнику заявити про застосування позовної давності;

очевидно, що аналогічний підхід для охорони інтересів боржника при задавненому зобов'язанні має бути й стосовно 3 % річних та інфляційних втрат, нарахованих на задавнену вимогу в задавненому зобов'язанні. Пред'явлення кредитором, при існуванні задавненої вимоги, тільки позову про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат без позовної вимоги про стягнення задавненої вимоги, на яку нараховуються 3 % річних та інфляційних втрат, дозволяє кредитору обійти охорону, що надається боржнику при спливі позовної давності, і досягнути результату, який недоступний кредитору при пред'явленні позовної вимоги про стягнення задавненої вимоги, і яка забезпечує можливість боржнику заявити про застосування до неї позовної давності. Тобто складається доволі нерозумна ситуація: зі спливом позовної давності і неможливістю захисту задавненої вимоги кредитор зберігає можливість постійно подавати вимоги про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, нарахованих на задавнену вимогу, що означає по суті виконання задавненої вимоги і без можливості боржнику заявити про застосування позовної давності до задавненої вимоги.

У справі, що переглядалась:

ТОВ «ФК «Гефест» просило стягнути із ОСОБА_1, ОСОБА_2 3 % річних на підставі статті 625 ЦК України від суми простроченої заборгованості за тілом кредиту за період з 07 вересня 2017 року до 07 вересня 2019 року;

3 % річних нараховані на задавнену вимогу, оскільки строк виконання зобов'язань ОСОБА_1, ОСОБА_2 за кредитними договорами було змінено, в зв'язку з чим перебіг позовної давності щодо стягнення основної заборгованості розпочався на тридцятий день з дня отримання вимог у лютому 2009 року;

ТОВ «ФК «Гефест» позову про стягнення задавненої вимоги (основної заборгованості) не пред'явило;

суди не звернули уваги, що приватне право не може допускати ситуацію, за якої кредитор, при існуванні задавненої вимоги, пред'являє тільки позов про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат без позовної вимоги про стягнення задавненої вимоги, на яку нараховуються 3 % річних та інфляційних втрат. Оскільки це позбавляє боржника можливості заявити про застосування до задавненої вимоги позовної давності, а кредитору надає можливість обійти застосування до задавненої вимоги позовної давності. Тому кредитор для охорони інтересів боржника може пред'явити позов про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, які нараховані на задавнену вимогу, тільки разом із пред'явленням позову про стягнення задавненої вимоги;

за таких обставин у задоволенні позовних вимог ТОВ «ФК «Гефест» до ОСОБА_1, ОСОБА_2 слід відмовити у зв'язку з тим, що позов про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, які нараховані на задавнену вимогу, допускається тільки разом із пред'явленням позову про стягнення задавненої вимоги. Тому суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок про відмову в задоволенні цих позовних вимог, але помилився щодо мотивів такої відмови.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 листопада 2022 року у справі № 285/3536/20 (провадження № 61-261св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107632173>.

5. Спори щодо недоговірних зобов'язань

5.1. Незабезпечення підприємством теплоенергетики як виконавцем послуг належного стану внутрішньобудинкових систем центрального опалення та гарячого водопостачання в будинку, що спричинило zalиття квартир, є підставою для відшкодування моральної і матеріальної шкоди власникам квартир підприємством теплоенергетики

04 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 до Комунального підприємства «Жилкомсервіс» (далі – КП «Жилкомсервіс»), Комунального підприємства «Харківські теплові мережі» (далі – КП «Харківські теплові мережі») про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок zalиття квартир.

Суд установив, що у результаті виходу з ладу трубопроводу системи центрального опалення належні позивачам квартири були zalиті гарячою водою, чим ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 завдану шкоду.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, стягнув з КП «Харківські теплові мережі» на користь позивачів матеріальну та моральну шкоду.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

У справі, що переглядалася, рішенням виконавчого комітету Харківської міської ради визначено статус КП «Жилкомсервіс» як управителя будинків, а КП «Харківські теплові мережі» – як виконавця послуг з їх утримання.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» управителем є особа, яка за договором з власником чи балансоутримувачем здійснює управління будинком, спорудою, житловим комплексом або комплексом будинків і споруд і забезпечує його належну експлуатацію відповідно до закону та умов договору. Виконавець – суб'єкт господарювання, предметом діяльності якого є надання житлово-комунальної послуги споживачу відповідно до умов договору.

Згідно зі статтею 21 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» виконавець зобов'язаний здійснювати контроль за технічним станом інженерного обладнання будинків, квартир, приміщень, утримувати в належному технічному стані, здійснювати технічне обслуговування та ремонт внутрішньобудинкових мереж, вживати заходів щодо ліквідації аварійних ситуацій, усунення порушень якості послуг у терміни, встановлені договором та/або законодавством.

Сторони не заперечували, що актами огляду жилого будинку встановлено, що zalиття квартир позивачів відбулося у результаті аварії, що трапилась на системі центрального опалення, яка сталась внаслідок передчасного виходу з ладу

трубопроводів системи центрального опалення внаслідок тривалої експлуатації. Виявлено дефект труби центрального опалення на горищі.

Згідно з пунктом 3 частини першої статті 20 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» споживач має право на відшкодування збитків, завданих його майну та/або приміщенню, шкоди, заподіяної його життю чи здоров'ю внаслідок неналежного надання або ненадання житлово-комунальних послуг.

Задовольняючи частково позовні вимоги, суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, керувався тим, що залиття квартир сталося внаслідок протиправної бездіяльності КП «Харківські теплові мережі», що полягала у незабезпеченні належного стану внутрішньобудинкових систем центрального опалення та гарячого водопостачання у будинку, технічне обслуговування яких було покладено на КП «Харківські теплові мережі».

Повно та всебічно дослідивши обставини справи та врахувавши обставини, за яких сталося залиття квартири, а також умови укладеного між відповідачами договору, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли обґрунтованих висновків, що саме з КП «Харківські теплові мережі» підлягає стягненню на користь позивачів сума завданої майнової та моральної шкоди.

Доводи касаційної скарги КП «Харківські теплові мережі» про те, що чинним законодавством України та будь-якими іншими актами чи договорами на нього не покладено обов'язків, невиконання яких мало наслідком залиття квартири позивача, є безпідставними.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 4 листопада 2022 року у справі № 640/2713/18 (провадження № 61- 9391св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107112320>.

5.2. Затримання особи, яка перебувала в розшуку, після набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за інкриміноване їй діяння в межах порушеного стосовно неї кримінального провадження, є підставою для відшкодування особі моральної шкоди

02 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до держави Україна в особі Державної казначейської служби України, Офісу генерального прокурора, Прокуратури Автономної Республіки Крим про відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними діями органів державної влади, прокуратури АР Крим.

Звертаючись до суду із позовом, позивач зазначав про те, що у 2012 році прокуратурою АР Крим стосовно нього була порушена кримінальна справа за частиною третьою статті 364 КК України і його оголосили у державний та міжнародний розшук.

05 грудня 2012 року кримінальна справа була перереєстрована в кримінальне провадження за ознаками злочину, передбаченого частиною другою статті 205,

частиною третьою статті 364 КК України, визначено орган досудового розслідування – прокуратуру АР Крим.

У лютому 2014 року частину третю статті 364 КК України виключено з КК України, однак кримінальне провадження стосовно нього не закрито. До вересня 2017 року посадові особи прокуратури позбавили позивача можливості виїхати з тимчасово окупованої території АР Крим, оскільки статус міжнародного розшуку було змінено. На його заяву прокуратура АР Крим відмовила у припиненні розшуку з посиланням на втрату матеріалів кримінального провадження.

У вересні 2018 року статтю 205 виключено з КК України.

У листопаді 2019 року він прибув до м. Києва й в аеропорту був затриманий.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову у зв'язку з його недоведеністю.

Верховний Суд скасував судові рішення, задовольнив позов частково, стягнувши з Державного бюджету України на користь ОСОБА_1 моральну шкоду, зробивши такі правові висновки.

Шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою лише у випадках незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт. За відсутності підстав для застосування частини першої статті 1176 ЦК України, в інших випадках заподіяння шкоди цими органами діють правила частини шостої цієї статті – така шкода відшкодовується на загальних підставах, тобто на основі загальних правил про відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, їх посадовими та службовими особами (статті 1173, 1174 ЦК України).

Необхідною умовою для притягнення держави до відповідальності за дії, бездіяльність органу державної влади у вигляді стягнення шкоди є наявність трьох умов: неправомірні дії цього органу, наявність шкоди та причинний зв'язок між неправомірними діями і заподіяною шкодою. Наявність цих умов у межах розгляду цивільної справи має довести позивач.

Отже, причинний зв'язок між протиправним діянням заподіювача шкоди та шкодою, завданою потерпілому, є однією з обов'язкових умов настання деліктної відповідальності. Визначення причинного зв'язку є необхідним як для забезпечення інтересів потерпілого, так і для реалізації принципу справедливості при покладенні на особу обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду.

У справі, що переглядалася, кримінальна справа стосовно ОСОБА_1 була порушена на початку 2012 року за частиною третьою статті 364 КК України; у грудні 2012 року кримінальну справу було перереєстровано у кримінальне провадження за ознаками злочину, передбаченого частиною другою статті 205. Кримінальна справа щодо позивача була закрита тільки у лютому 2020 року на підставі пункту 4 частини першої статті 284 КПК України у зв'язку із скасуванням кримінальної відповідальності за діяння, вчинені ним (декриміналізація).

Досліджуючи питання наявності факту протиправних дій/бездіяльності органів досудового розслідування у цій справі як однієї з умов для застосування деліктної відповідальності, суди залишили поза увагою, що кримінальне провадження стосовно позивача не було закрито прокуратурою АР Крим на підставі пункту 4 частини першої статті 284 КПК України і він продовжував перебувати під слідством та у розшуку, незважаючи на набрання чинності законами, якими було скасовано кримінальну відповідальність за відповідні діяння – у лютому 2014 року та у вересні 2019 року. При цьому відмова у закритті провадження і припинення розшуку у зв'язку із декриміналізацією статей КК України була обґрунтована прокуратурою АР Крим втратою матеріалів кримінального провадження щодо позивача. Разом із цим відповідний законодавчий механізм відновлення втраченого провадження не міг бути застосований щодо кримінального провадження щодо ОСОБА_1.

Верховний Суд зауважив, що тривале перебування особи під слідством у зв'язку з неможливістю відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, яке не було завершено ухваленням вироку, стало підставою для констатації Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) порушення Україною частини першої статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) у справі «Куроченко та Золотухін проти України». У такій категорії справ держава має зробити все можливе для того, щоб відновити відповідний статус особи, у цьому випадку – матеріали провадження.

У справі, що переглядалася, наявність шкоди ОСОБА_1 обґрунтовував тривалим перебуванням під слідством та у розшуку, що позбавило його можливості виїхати з тимчасово окупованої території АР Крим і обумовило його подальше затримання правоохоронними органами після прибуття до м. Києва.

Прокуратура АР Крим відмовила позивачу у закритті кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією статей, за якими порушено кримінальну справу стосовно позивача з тих підстав, що матеріали кримінального провадження втрачені. Національне законодавство не передбачає процедури звернення із заявою про відновлення втрачених матеріалів справи у ситуаціях, в яких не ухвалено вирок. Зазначене призвело до невизначеності щодо перебігу справи позивача, його статусу у зв'язку із цим та тривалого обмеження його свободи пересування за відсутності національних засобів юридичного захисту.

При цьому слід зауважити, що позивач перебував у розшуку і був затриманий саме з причин відмови прокуратури АР Крим скасувати розшук і закрити кримінальне провадження щодо позивача за наявності для цього законодавчих підстав, а саме декриміналізацією статей, за якими проти нього порушено кримінальну справу.

Верховний Суд констатував, що неправильними є висновки судів про те, що сам факт тривалого перебування позивача у розшуку та його затримання у зв'язку із відмовою прокуратури АР Крим закрити кримінальне провадження за наявності на те законних підстав не свідчить про завдання ОСОБА_1 моральної шкоди та про наявність підстав для її відшкодування.

Тому Верховний Суд частково задовольнив вимогу ОСОБА_1 про компенсацію моральної шкоди.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 2 листопада 2022 року у справі № 757/60318/19-ц (провадження № 61-18103св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107277444>.

6. Питання процесуального права

6.1. Застосування принципу «*jura novit curia*» («суд знає закони») не є безмежним, оскільки може порушувати право на справедливий суд

02 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання договору позики недійсним.

Звертаючись до суду із позовом, позивач зазначав, що пошкодив сільгосптехніку під час її перевезення. З метою мирного врегулювання спору щодо відшкодування збитків він підписав із відповідачем угоду про наміри добровільно відшкодувати шкоду, після чого зрозумів, що це договір позики. Крім того, другою стороною в договорі зазначений не відповідач, а інша особа ОСОБА_2.

Позивач вказував, що жодних коштів ні від ОСОБА_2, ні від ОСОБА_3 йому не передавали, не позичали і в борг він кошти не отримував. На підставі статей 203, 215, 1051 ЦК України просив суд визнати договір позики недійсним.

Суд першої інстанції задовольнив позов, вказавши, що має місце новація боргу за шкоду, спричинену пошкодженням майна, у позикове зобов'язання (стаття 1053 ЦК України). Водночас позивач перебував у трудових відносинах із власником вантажного автомобіля та трала, на яких перевозився пошкоджений вантаж, тому не є стороною правовідносин із відшкодування шкоди.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, відмовив у задоволенні позову, зазначивши, що сторони умисно оформили договір позики, однак між ними насправді існують деліктні правовідносини щодо відшкодування шкоди, спричиненої пошкодженням техніки. Договір позики вчинений з метою приховати інші правовідносини і є удаваним. При цьому суд застосував принцип «*jura novit curia*» («суд знає закони»). Також між власником вантажівки як роботодавцем та позивачем як працівником не було оформлено трудових правовідносин, тому суд повинен враховувати концепцію прихованого працевлаштування (*deemed employment*).

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, передав справу на новий розгляд до суду першої інстанції, зробивши такі правові висновки.

Позовна заява обов'язково повинна містити предмет позову та підстави позову. Підстави позову – це обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги

щодо захисту права та охоронюваного законом інтересу. Водночас правові підстави позову – це зазначена в позовній заяві нормативно-правова кваліфікація обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги.

У цивільному процесуальному законодавстві діє принцип «*jura novit curia*». Активна роль суду проявляється, зокрема, у самостійній кваліфікації судом правової природи відносин між позивачем та відповідачем, виборі й застосуванні до спірних правовідносин відповідних норм права, повного і всебічного з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

У справі, що переглядалася, пред'являючи позов про визнання договору позики недійсним, позивач посилався на положення статей 203, 215, 1051 ЦК України. При цьому ОСОБА_1 заявляв, що у нього не було вільного волевиявлення на укладення договору позики і що коштів за договором позики він не отримував. У зв'язку з цим позивач зазначав, що договір позики є неукладеним.

Принцип «*jura novit curia*» застосовується у випадку, коли позивач обґрунтовує свій позов саме такими обставинами, проте помилково посилається на певні норми права. Але застосування судом цього принципу не є безмежним. При цьому позивач у позові не послався: ні на новацію боргу в позикове зобов'язання, ні на удаваність правочину, ні на трудові відносини із власником вантажівки. Таких доказів і пояснень позивач також не надав. Обставини, на які послався позивач, суди взагалі не дослідили, не уточнили в позивача суперечливість вимог: про недійсність правочину (тобто він укладений) чи те, що договір позики є неукладеним.

Отже, принцип «*jura novit curia*», з одного боку, підлягає безумовному застосуванню: суд зобов'язаний застосувати правильні норми права, перекваліфікувавши позов, незалежно від посилань позивача. З другого боку, перекваліфікуючи позов за цим принципом, суд може порушити право на справедливий суд як щодо відповідача, так і щодо позивача. У таких умовах слід зважати на принцип змагальності та рівності сторін. Сторін не можна позбавляти права на аргументування своєї позиції й надання доказів в умовах нової кваліфікації судом правовідносин.

Як позивач, так і відповідач не надавали пояснень та докази ні про новацію боргу у позикове зобов'язання, ні про удаваність правочину, ні про трудові відносини між позивачем ОСОБА_1 і ОСОБА_4, а тому у судів не було правових підстав кваліфікувати спірні правовідносини вказаними вище нормами права, тобто перекваліфікувати правовідносини, з яких виходив сам позивач, обґрунтовуючи свої позовні вимоги.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 2 листопада 2022 року у справі № 685/1008/20 (провадження № 61- 7861св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140664>.

6.2. При виконанні рішення суду про встановлення побачення з дитиною, про усунення перешкод у побаченні з дитиною державний виконавець має враховувати зміст і резолютивну частину рішення суду про встановлення способу й порядку участі одного з батьків у вихованні дитини, незважаючи на незазначення таких відомостей у виконавчому документі

09 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за скаргою ОСОБА_1 на бездіяльність та незаконні дії державного виконавця Дарницького районного відділу державної виконавчої служби у місті Києві Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції.

Звертаючись до суду зі скаргою, ОСОБА_1 зазначав, що внаслідок неправомірного і тривалого зволікання державним виконавцем з відкриттям виконавчого провадження не виконується рішення суду, в якому встановлений графік спілкування батька з його дитиною, не здійснюється контроль за виконанням рішення суду.

01 червня 2021 року, коли заявник згідно з графіком, встановленим у судовому рішенні, приїхав до боржника забрати сина, державний виконавець там присутній не був. Лише 03 червня 2021 року заявник отримав засобами поштового зв'язку вимогу, підписану державним виконавцем, про призначення зустрічі на 07 червня 2021 року з попередженням боржника про обов'язковість виконання рішення.

ОСОБА_1 зауважив, що ця дата не відповідає встановленому судовим рішенням та виконавчим листом графіку побачень батька з дитиною, дитини на цій зустрічі не було, а були присутні лише він (стягувач), державний виконавець, боржник та інша невідома йому особа. З огляду на викладене він відмовився підписувати акт від 07 червня 2021 року.

Заявник вважав таку бездіяльність та наведені дії державного виконавця незаконними та протиправними.

Місцевий суд визнав протиправною бездіяльність державного виконавця щодо ненадіслання на адресу ОСОБА_1 постанов державного виконавця про відкриття виконавчого провадження за виконавчим листом районного суду про зобов'язання ОСОБА_2 не перешкоджати ОСОБА_1 брати участь у вихованні дитини. Доводи заявника щодо протиправності дій державного виконавця, які полягають у призначенні та організації зустрічі стягувача з сином 07 червня 2021 року, тобто не відповідно до постанови суду апеляційної інстанції, суд першої інстанції визнав необґрунтованими, оскільки у виконавчому документі не зазначено резолютивної частини рішення суду, яка б встановлювала спосіб та порядок призначення та організації зустрічей стягувача з сином.

Апеляційний суд погодився з рішенням суду першої інстанції щодо вирішення скарги на дії та бездіяльність державного виконавця, додатково зазначивши, що державний виконавець зобов'язаний діяти лише у спосіб та в порядку, які встановлені виконавчим документом, та не має права змінювати, доповнювати резолютивну частину судового рішення, викладеного у виконавчому листі,

та самостійно застосовувати порядок його виконання. Крім того, виконавчий лист не містить резолютивної частини постанови щодо способу та порядку призначення та організації зустрічей ОСОБА_1 з сином, графіка побачень, а містить лише частину судового рішення – про зобов'язання боржника утримуватись від дій щодо вчинення перешкод у вихованні та спілкуванні дитини з батьком та протиправних дій і негативних розмов стосовно батька дитини.

Верховний Суд скасував судові рішення в частині задоволення вимог скарги, визнав протиправними дії державного виконавця, зробивши такі правові висновки.

Виконання рішень про встановлення побачення з дитиною, усунення перешкод у побаченні з дитиною регламентується спеціальними правилами статті 64-1 Закону України «Про виконавче провадження».

За правилами частин першої та другої цієї статті виконання рішення про встановлення побачення з дитиною полягає в забезпеченні боржником побачень ОСОБА_1 з дитиною в порядку, визначеному рішенням. Державний виконавець здійснює перевірку виконання боржником цього рішення у час та місці побачення, визначених рішенням, а в разі, якщо вони рішенням не визначені, перевірка здійснюється у час та місці побачення, визначених державним виконавцем.

Відмовляючи у задоволенні вимог скарги ОСОБА_1 про визнання протиправними дій державного виконавця, які полягають у призначенні та організації зустрічі ОСОБА_1 з сином не відповідно до рішення суду та виконавчого листа, суди першої та апеляційної інстанцій помилково вважали, що оскільки у виконавчому документі не зазначено інформацію про час та місце побачень з дитиною, тому державний виконавець вправі на власний розсуд визначати такі умови побачень батька з дитиною.

Верховний Суд врахував, що рішенням суду, на виконання якого видано виконавчий лист, врегульовано питання щодо часу та місць побачення батька з дитиною, водночас такі відомості не відображені у виконавчому документі.

Надаючи оцінку положенням пункту 1 частини другої статті 18 Закону України «Про виконавче провадження» про те, що виконавець зобов'язаний здійснювати заходи примусового виконання рішень у спосіб та в порядку, які встановлені виконавчим документом і цим Законом, Верховний Суд зауважив, що в разі виконання рішення суду про встановлення побачення з дитиною, про усунення перешкод у побаченні з дитиною законодавець у частині другій статті 64-1 зазначеного Закону передбачив спеціальне правило про те, що виконавець здійснює перевірку виконання боржником цього рішення у час та місці побачення, визначених рішенням суду, а в разі якщо вони судовим рішенням не визначені, то перевірка здійснюється у час та місці побачення, визначених державним виконавцем.

Застосування правил частини другої статті 64-1 Закону України «Про виконавче провадження» про те, що виконавець здійснює перевірку виконання боржником цього рішення у час та місці побачення, визначених рішенням, не суперечитиме правилами пункту 1 частини другої статті 18 Закону України «Про виконавче провадження» про те, що виконавець зобов'язаний здійснювати заходи примусового виконання рішень у спосіб та в порядку, які встановлені виконавчим документом.

Отже, у цій категорії справ під час виконання виконавчого листа має враховуватися зміст і резолютивна частина рішення суду про встановлення способу й порядку участі одного з батьків у вихованні дитини, незважаючи на незазначення таких відомостей у виконавчому документі, що є винятком із пункту 1 частини другої статті 18 Закону України «Про виконавче провадження».

Верховний Суд наголосив на тому, що виконанням виконавчого документа досягається єдина мета – виконання відповідного рішення суду. Оскільки в рішенні суд визначив графік побачень ОСОБА_1 з дитиною (час та місце), виконавець не вправі змінювати таке рішення суду, що виконується.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 9 листопада 2022 року у справі № 753/11909/21 (провадження № 61-2624св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107509962>.

6.3. Датою здійснення платежу компенсаційних виплат за рішенням Європейського суду з прав людини є дата перерахування таких коштів на спеціальний реєстраційний рахунок Державної виконавчої служби України, а не день фактичного надходження грошових коштів на банківський рахунок заявника, на користь якого ухвалене таке рішення, за умови якщо він не надав реквізити рахунку

09 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Міністерства юстиції України, третя особа – Державна казначейська служба України, про зобов'язання виконати в повному обсязі рішення Європейського суду з прав людини.

Суд установив, що 09 серпня 2014 року ЄСПЛ ухвалив рішення у справі «Євген Карлович Борисенко проти України», яким взяв до уваги визнання державою факту порушення прав позивача, захищених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, і задовольнив одностороннє зобов'язання держави Україна із добровільної сплати грошового відшкодування шкоди, завданої внаслідок цього порушення. Суму справедливої сатисфакції визначив у 3 240,00 євро, конвертованих у національну валюту за офіційним курсом, встановленим на день платежу.

У жовтні 2014 року відділ примусового виконання рішень ДВС України направив Міністерству юстиції України, ОСОБА_1 та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини постанову про відкриття виконавчого провадження у цій справі та запропонував позивачу надати повні банківські реквізити для перерахунку йому коштів у національній валюті, що ОСОБА_1 не зробив.

У грудні 2014 року на спеціальний рахунок ДВС України перераховані кошти на виконання рішення у розмірі 63 596,75 грн, що призначені для виплати на користь позивача.

Листами від 29 грудня 2014 року та від 26 березня 2015 року державний виконавець запропонував позивачу терміново надати повні банківські реквізити в національній валюті.

У березні 2015 року позивач направив заяву про неналежне виконання рішення ЄСПЛ, і лише у жовтні на підставі наданих ОСОБА_1 банківських реквізитів Міністерство юстиції України на користь позивача перерахувало кошти у розмірі 63 596,75 грн. У зв'язку із виконанням судового рішення в повному обсязі державний виконавець виніс постанову про закриття виконавчого провадження, про що повідомив позивача.

Позивач вважав, що запропоновані йому для отримання 63 596,75 грн не відповідають призначеній рішенням ЄСПЛ сумі справедливої сатисфакції у 3 240,00 євро, оскільки станом на дату надіслання листа від виконавчої служби (26 березня 2015 року) офіційний курс гривні, встановлений НБУ, становив 25 815,63 грн за 1 000,00 євро.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову, мотивуючи тим, що Міністерство юстиції України своєчасно та в повному обсязі вжило заходів, передбачених законом щодо виконання рішення ЄСПЛ.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» виплата стягувачеві відшкодування має бути здійснена у тримісячний строк з моменту набуття рішенням статусу остаточного або у строк, передбачений у рішенні.

Станом на грудень 2014 року Міністерство юстиції України перерахувало на депозитний рахунок ДВС України кошти за рішенням ЄСПЛ у справі «Євген Карлович Борисенко проти України».

Верховний Суд звернув увагу на те, що Міністерство юстиції України як орган, відповідальний за забезпечення представництва України в ЄСПЛ та координацію виконання його рішень, під час виконання зазначеного вище рішення ЄСПЛ виконало вимоги чинного законодавства, зокрема законів України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», «Про виконавче провадження».

Відповідно до статті 9 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» сума відшкодування, яка знаходиться на депозитному рахунку державної виконавчої служби, перераховується на рахунок стягувача після подання ним відповідної заяви. Протягом трьох днів з моменту перерахування на депозитний рахунок державної виконавчої служби суми відшкодування державна виконавча служба повідомляє про це стягувача.

Рішення ЄСПЛ від 09 серпня 2014 року у справі «Євген Карлович Борисенко проти України» набрало статусу остаточного 09 листопада 2014 року, а виконано Державою Україна 19 грудня 2014 року, тобто в межах тримісячного строку, передбаченого законом. Враховуючи офіційний валютний курс Національного банку України станом на 19 грудня 2014 року (100 євро – 1 937,2671 грн), до виплати

позивачу підлягало 62 767,45 грн (3 240 євро x 1 937,2671 грн), тобто позивач отримав відшкодування на 829,30 грн більше, ніж йому присуджено Європейським судом.

Разом із цим ОСОБА_1 до примусового виконання рішень департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України не надав банківські реквізити для перерахування йому коштів у національній валюті, незважаючи на неодноразові повідомлення відповідача.

І лише у жовтні 2015 року після надання позивачем необхідної інформації Міністерство юстиції України перерахувало кошти на рахунок ОСОБА_1 як погашення боргу за рішенням ЄСПЛ у розмірі 63 596,75 грн.

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що неподання ОСОБА_1 заяви про виплату відшкодування вчасно та отримання ним відшкодування майже через рік не свідчить про невиконання Міністерством юстиції України вимог закону та порушення прав позивача. Отримання коштів на виконання рішення ЄСПЛ пізніше зумовлено лише бездіяльністю самого позивача. Сам ОСОБА_1 не заперечував факт повідомлення про перераховану суму коштів на спеціальний реєстраційний рахунок Державної виконавчої служби України, проте відомості про власні банківські реквізити не подав. Перерахування коштів на спеціальний реєстраційний рахунок Державної виконавчої служби України вважається датою виплати коштів (з урахуванням відсутності у відповідача реквізитів рахунку позивача, а також повідомлення позивача про перерахування коштів).

Отже, суди дійшли правильних висновків про правомірність конвертації присуджених позивачу рішенням ЄСПЛ грошових коштів станом на грудень 2014 року.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 9 листопада 2022 року у справі № 646/7855/18 (провадження № 61- 6016св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107441814>.

6.4. Перебування особи, яка є стороною у справі, у складі добровольчого формування територіальної громади, що не є військовим формуванням, не може бути підставою для зупинення провадження у справі відповідно до пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України

16 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про розірвання шлюбу, встановлення режиму окремого проживання подружжя.

Рішенням суду першої інстанції позов ОСОБА_1 задоволено частково. У задоволенні зустрічного позову ОСОБА_2 про встановлення режиму окремого проживання подружжя відмовлено.

Ухвалами Київського апеляційного суду від 04 лютого 2022 року відкрито апеляційне провадження за апеляційною скаргою представника ОСОБА_2 та призначено справу до розгляду.

ОСОБА_2 подав заяву про зупинення провадження в справі на підставі пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України, посилаючись на те, що він перебуває у складі Збройних Сил України (далі – ЗСУ).

Ухвалою апеляційного суду провадження у справі зупинене до припинення перебування ОСОБА_2 у складі 5 роти Добровольчого формування міської територіальної громади Окремого батальйону територіальної оборони військової частини ЗСУ, переведеної на воєнний стан.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, передав справу для продовження розгляду до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Зупиняючи провадження у справі, апеляційний суд керувався тим, що відповідно до довідки командира 5 роти Добровольчого формування Бориспільської міської територіальної громади № 1 Окремого батальйону територіальної оборони ОСОБА_2 на підставі контракту добровольця територіальної оборони з 24 березня 2022 року перебуває у складі 5 роти Добровольчого формування Бориспільської міської територіальної громади № 1 Окремого батальйону територіальної оборони № 137 військової частини ЗСУ та виконує завдання відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву», бере участь у відрядженнях на схід України.

На підставі пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України (в редакції, чинній на дату постановлення апеляційним судом оскаржуваної ухвали) суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі ЗСУ або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про Збройні Сили України» Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

Статтею 1 Закону України «Про оборону України» визначено, що військове формування – створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

Відповідно до пункту 2 частини першої статті 1 Закону України «Про основи національного спротиву» добровольче формування територіальної громади – воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади,

який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони.

Сили територіальної оборони ЗСУ – окремий рід сил ЗСУ, на який покладається організація, підготовка та виконання завдань територіальної оборони (пункт 15 частини першої статті 1 Закону України «Про основи національного спротиву»).

Діяльність добровольчих формувань територіальних громад здійснюється під безпосереднім керівництвом і контролем командира військової частини Сил територіальної оборони ЗСУ за територіальним принципом.

У разі введення в Україні або в окремих її місцевостях воєнного стану всі добровольчі формування територіальних громад переходять в оперативне підпорядкування командирів відповідних військових частин Сил територіальної оборони ЗСУ. На час дії воєнного стану за рішенням Головнокомандувача ЗСУ добровольчі формування територіальних громад повністю або частково можуть залучатися до виконання завдань територіальної оборони поза межами визначеної зони територіальної оборони, а також направлятися до районів ведення воєнних (бойових) дій.

Аналіз зазначених законодавчих норм свідчить про те, що добровольче формування територіальної громади є воєнізованим підрозділом, а не військовим формуванням. Здійснення діяльності добровольчих формувань під безпосереднім керівництвом і контролем командира військової частини Сил територіальної оборони ЗСУ, а також перехід їх за певних умов в оперативне підпорядкування командирів відповідних військових частин Сил територіальної оборони ЗСУ не свідчить про перебування членів добровольчих формувань у складі ЗСУ або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Матеріали справи не містять доказів на підтвердження того, що ОСОБА_2 перебуває у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

З огляду на викладене, Верховний Суд зазначав, що оскаржувана ухвала апеляційного суду не може вважатись законною та обґрунтованою, оскільки відсутні докази на підтвердження наявності підстав для зупинення провадження у справі, які передбачені змістом пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 16 листопада 2022 року у справі № 753/3880/20 (провадження № 61- 5465св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107441677>.

6.5. Не можуть одночасно існувати два судові рішення, у яких встановлено взаємовиключні юридичні факти щодо тієї ж особи та того ж предмета спору

09 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного

провадження справу за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Автокредит Плюс» (далі – ТОВ «Автокредит Плюс») до ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3 про визнання довіреності, договору купівлі-продажу недійсними, скасування державної реєстрації права власності, витребування майна та про реєстрацію транспортного засобу.

Звертаючись до суду з позовом, позивач зазначав, що за договором купівлі-продажу придбав транспортний засіб – автомобіль «Skoda Octavia A5», який у подальшому передав у лізинг ОСОБА_1, який в свою чергу за підробленими документами від імені позивача продав спірний автомобіль ОСОБА_2 на підставі рахунку фактури від 25 липня 2014 року.

Позивач зазначав, що не формував та не видавав на ім'я ОСОБА_1 жодних документів для відчуження спірного автомобіля, у зв'язку із чим вимушене звернутися до суду за захистом своїх прав.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції про відмову в позові, задовольнив позов частково: визнав недійсними довіреність від імені ТОВ «Автокредит Плюс» на уповноваження ОСОБА_1 зняти з обліку та продати спірний автомобіль, а також договір купівлі-продажу автомобіля «Skoda Octavia A5». Своє рішення суд мотивував тим, що у справі є довіреність, яка видана ТОВ «Автокредит Плюс», за підписом його директора ОСОБА_4 на ім'я ОСОБА_1, без дати і належних реквізитів товариства. Крім того, за висновком експерта підпис від імені ОСОБА_4 виконаний не ОСОБА_4.

Відмовляючи у витребуванні автомобіля, суд зазначив, що рішенням від 15 серпня 2016 року Вишгородський районний суд Київської області стягнув з ОСОБА_5 на користь ТОВ «Автокредит Плюс» заборгованість за договором фінансового лізингу. Вважав, що товариство не надало доказів щодо причин невиконання судового рішення, що у цьому випадку є ризиком застосування до цих правовідносин подвійного стягнення.

ТОВ «Автокредит Плюс» оскаржило постанову суду апеляційної інстанції в касаційному порядку лише у частині відмови у задоволенні позовних вимог про скасування державної реєстрації права власності на автомобіль, витребування його та реєстрацію за позивачем.

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке.

У справі, що переглядалася, між ТОВ «Автокредит Плюс» та фізичними особами виник спір про визнання довіреності, договору купівлі-продажу недійсними, скасування державної реєстрації права власності, витребування майна та про реєстрацію транспортного засобу.

ТОВ «Автокредит Плюс» неодноразово зверталось до суду із позовами до різних фізичних осіб щодо предмета спору у цій справі – спірного автомобіля.

За рішенням суду у справі № 363/964/16-ц з ОСОБА_5 на користь товариства стягнута вартість спірного автомобіля та заборгованість за договором фінансового лізингу. За наслідками розгляду цієї справи суд установив юридичний факт того, що 10 липня 2014 року ТОВ «Автокредит Плюс» та ОСОБА_5 уклали договір фінансового лізингу спірного автомобіля. Як у зазначеній справі № 363/964/16-ц,

так і у справі, що переглядалася, ТОВ «Автокредит Плюс» не оспорювало факту передачі спірного автомобіля із його володіння на користь ОСОБА_5, дійсності угоди між сторонами чи справжності підпису директора ТОВ «Автокредит Плюс» ОСОБА_4, вчиненого на договорі та акті приймання-передачі спірного автомобіля. Тому посилання ТОВ «Автокредит Плюс» на вибуття спірного автомобіля з його володіння поза його волею є неприйнятними та спростовуються матеріалами справи. Таким чином, у справі № 363/964/16-ц суд вже відшкодував ТОВ «Автокредит Плюс» вартість спірного автомобіля, отже, у позивача відпали правові підстави для витребування спірного автомобіля.

Верховний Суд зауважив, що не може одночасно існувати двох судових рішень, у яких встановлені взаємовиключні юридичні факти щодо однієї і тієї ж особи та стосовно одного й того ж предмета спору.

У матеріалах справи наявні заяви ТОВ «Автокредит Плюс», які розглядалися різними судами щодо одного і того самого предмета спору, і які є непослідовними, містять протилежні фактичні обставини, явно суперечать одна одній, що свідчить про суперечливу поведінку та недобросовісність дій з боку товариства. Тому Верховний Суд вважав, що звернення ТОВ «Автокредит Плюс» у справі, що переглядалася, з позовом про витребування спірного автомобіля з підстав, визначених статтею 388 ЦК України, із засадами розумності, добросовісності і справедливості не узгоджується.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 9 листопада 2022 року у справі № 205/7254/18 (провадження № 61-1043св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107441813>.

6.6. Звернення повнолітніх дочки / сина до суду за захистом прав та інтересів непрацездатних, немічних батьків, які не позбавлені цивільної процесуальної дієздатності, але не можуть реалізувати її через немічність, що потребує доказування в кожному конкретному випадку, слід кваліфікувати як особливий вид представництва (представництво *sui generis*)

07 листопада 2022 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Кам'янсько-Дніпровської міської ради Василівського району Запорізької області, треті особи: ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10, ОСОБА_11, ОСОБА_12, ОСОБА_13, ОСОБА_14, ОСОБА_15, ОСОБА_16, ОСОБА_17, ОСОБА_18, про скасування рішення та реєстрації взяття на облік безхазяйного нерухомого майна.

Суди встановили, 12 квітня 2021 року представник ОСОБА_1 на підставі довіреності – ОСОБА_19 – подав до суду заяву про залишення позовної заяви без розгляду.

Ухвалою суду першої інстанції позовну заяву ОСОБА_1 залишено без розгляду.

Ухвалою апеляційного суду апеляційну скаргу сина позивача ОСОБА_13, подану в інтересах останньої, на ухвалу суду першої інстанції повернуто заявнику. Суд апеляційної інстанції, керуючись статтями 58, 60, 62 ЦПК України, виходив із того, що син позивача на підтвердження своїх повноважень здійснювати представництво інтересів ОСОБА_1 та підписувати від її імені апеляційну скаргу належних доказів не надав, а саме не надав ні договору, ні ордеру.

Верховний Суд ухвалу апеляційного суду скасував, справу передав до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду зазначає, що тлумачення і системний аналіз положень статті 56 ЦПК України, яка має назву: «Участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб», містить різні правові конструкції, умови і підстави для застосування, форми участі у процесі залежно від кола суб'єктів, яким надано право захищати права свободи та інтереси інших осіб.

Так, у частинах другій і третій статті 56 ЦПК України йдеться як про правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та прокурора, так і про форми їх участі у цивільному процесі. Зокрема, зазначені суб'єкти мають право не лише звертатися до суду із заявою (позовом) та брати участь у розгляді справи, а також і здійснювати таке право на будь-якій стадії цивільного процесу.

Тобто лише для таких суб'єктів положеннями ЦПК України передбачено дві форми участі у процесі:

пред'явлення позову та участь у справі;

оскарження судових рішень незалежно від того, хто пред'явив позов.

На відміну від цієї правової конструкції, у частині першій статті 56 ЦПК України, суб'єктами за якою є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи, цією нормою права їм, у тому числі фізичним особам, надано право лише однієї форми участі у процесі – це пред'явлення позову на захист прав, свобод та інтересів інших осіб й участь у цій справі. Іншої форми участі у цивільному процесі, а саме оскарження судових рішень у разі пред'явлення позову іншою особою, для цих суб'єктів законодавець не передбачив.

Отже, у наведених випадках відсутнє процесуальне представництво у традиційному розумінні.

Крім того, статті 56 і 57 ЦПК України структурно у кодексі розміщені у параграфі 1 «Учасники справи» глави 4 розділу 1 ЦПК України «Учасники судового процесу», а не в інституті представництва (параграф 2 цієї глави ЦПК України). При цьому у науці процесуального права, і це узгоджується зі змістом статей 8 і 64 ЦПК України, підкреслюється, що представник діє від імені і в інтересах особи, яку він представляє, тобто він не є учасником справи, немає самостійного інтересу. Натомість, органи та особи, яким закон надав право захищати права і свободи інших осіб, є учасниками справи, а їх особливою ознакою є юридична заінтересованість, яка пов'язана з їхніми посадовими повноваженнями.

У зв'язку з викладеним Об'єднана палата дійшла висновку, що інститут процесуального представництва не є тотожним/подібним і суттєво відрізняється від інституту захисту прав, свобод та інтересів інших осіб.

ОСОБА_13, який подав апеляційну скаргу на ухвалу суду першої інстанції, не пред'являв позову на захист прав та інтересів ОСОБА_1, а тому, виходячи із системного аналізу та тлумачення наведених вище норм права, немає підстав для застосування до нього положень частини першої статті 56 ЦПК України, про що зазначається в касаційній скарзі, оскільки вказане звужує обсяг повноважень дочки чи сина захищати батьків, про що було зазначено вище і йтиметься далі.

Апеляційний суд застосував положення статей 58, 60, 62 ЦПК України, тобто інститут процесуального представництва, з чим Верховний Суд також не повністю погодився з огляду на таке.

Відповідно до статті 172 СК України, на яку також посилається заявник касаційної скарги:

1. Дитина, повнолітні дочка, син зобов'язані піклуватися про батьків, проявляти про них турботу та надавати їм допомогу.

2. Повнолітні дочка, син мають право звернутися за захистом прав та інтересів непрацездатних, немічних батьків як їх законні представники, без спеціальних на те повноважень.

Ці дві частини статті 172 СК України є взаємопов'язаними, оскільки її частина друга (про представництво без спеціальних повноважень) логічно й засадничо є продовженням її частини першої (про обов'язок дитини, повнолітніх дочки, сина піклуватися про батьків, проявляти про них турботу та надавати їм допомогу). Ці норми є розкриттям мети регулювання сімейних відносин, зокрема, утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї; побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки (стаття 1 СК України).

Верховний Суд керується тим, що хоча непрацездатні, немічні батьки *de jure* не позбавлені цивільної процесуальної дієздатності, але *de facto* вони не здатні особисто здійснювати цивільні процесуальні права і виконувати цивільні процесуальні обов'язки в силу обставин перебування у стані непрацездатності чи немічності. При цьому такий стан батьків підлягає доказуванню у кожному конкретному випадку звернення до суду на підставі частини другої статті 172 СК України. ОСОБА_13 у цій справі надав такі докази щодо матері ОСОБА_1, які апеляційний суд належним чином не дослідив.

При цьому при застосуванні норми статті 172 СК України слід виходити з позиції верховенства права та справедливості.

У зв'язку з викладеним правовідносини, в яких реалізується право звернення повнолітніх дочки, сина за захистом прав та інтересів непрацездатних, немічних батьків на підставі частини другої статті 172 СК України слід кваліфікувати як особливий вид представництва (представництво *sui generis*), який має особливий склад суб'єктів, зміст та підстави виникнення.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду дійшла таких висновків.

1. Інститут процесуального представництва не є тотожним/подібним і суттєво відрізняється від інституту захисту прав, свобод та інтересів інших осіб.

2. Норма частини другої статті 172 СК України щодо права дочки, сина захищати своїх батьків без спеціальних на те повноважень є спеціальною процесуальною нормою, зазначеною у матеріальному праві.

Правовідносини, в яких реалізується право звернення повнолітніх дочки, сина за захистом прав та інтересів непрацездатних, немічних батьків на підставі частини другої статті 172 СК України, слід кваліфікувати як особливий вид представництва (представництво *sui generis*), який має особливий склад суб'єктів, зміст та підстави виникнення.

3. Перебування батьків у стані непрацездатності чи немічності підлягає доказуванню у кожному конкретному випадку звернення до суду на підставі частини другої статті 172 СК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 7 листопада 2022 року у справі № 318/623/19 (провадження № 61-12933сво21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107441639>.

6.7. У спорах про відшкодування шкоди тягар доказування перерозподілений: відсутність вини доводить завдавач шкоди

30 листопада 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до фізичної особи – підприємця ОСОБА_2 (далі – ФОП ОСОБА_2) про відшкодування майнової та моральної шкоди за неналежне надання медичних послуг.

У лютому 2020 року позивач звернулася до Лікувально-діагностичного центру «Лічниця Ткачука» за наданням медичних послуг із лікування та протезування зубів, у зв'язку з чим між сторонами виникли договірні правовідносини.

Стоматологічні послуги надавалися лікарем ОСОБА_2 із лютого до серпня 2020 року, але протезування було виконано неякісно, внаслідок чого у позивача з'явився біль та дефекти зовнішнього вигляду обличчя. На думку ОСОБА_1, погіршення її стану здоров'я настало після надання медичної допомоги ОСОБА_2 у зв'язку з недотриманням обов'язкових умов лікування, що підтверджується висновком клініко-експертної оцінки. Унаслідок неналежного виконання ФОП ОСОБА_2 своїх професійних обов'язків і необхідністю проведення подальшого нового лікування та протезування, що пов'язано з виправленням помилок відповідача, ОСОБА_1 змушена звертатися до інших лікарів, витратити додаткові кошти.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову про відшкодування майнової та моральної шкоди за неналежне надання медичних послуг. Рішення мотивоване тим, що позивач не уклала письмову угоду з медичним закладом,

не отримала розрахунковий документ, акт виконаних робіт чи інший документ, який міг би засвідчити факт надання їй неякісної послуги конкретним суб'єктом господарювання. Тому неможливо встановити особу, яка завдала позивачу шкоду, і, відповідно, причинний зв'язок між протиправною поведінкою такої особи та завданою позивачу шкодою.

Апеляційний суд скасував попереднє рішення суду та частково задовольнив позов, вважаючи, що між сторонами існували договірні правовідносини щодо протезування зубів, зокрема, це підтверджується показаннями свідка та скріншотами екрана телефону з відображенням листування між позивачем та відповідачем, що є підставою для стягнення з відповідача на користь пацієнтки майнової шкоди.

Верховний Суд залишив у силі судові рішення апеляційного суду, зробивши такі правові висновки.

Касаційний суд звертає увагу на специфіку тягаря доказування у справах щодо надання медичних послуг. Мають пред'являтися пропорційні вимоги до ступеня деталізації обставин справи, які надаються пацієнтами. Від пацієнтів не можна очікувати та вимагати точного володіння медичними знаннями. У судовому процесі він має право обмежитися доповіддю, що дасть змогу припустити про порушення з боку обслуговуючого персоналу в силу наслідків, що настали для пацієнта. Тому з урахуванням принципу розумності пацієнту, який звернувся до суду за захистом порушених прав, що полягають у завданні шкоди здоров'ю, слід тільки вказати на порушення, а далі тягар доказування покладається на медичну установу чи на лікаря. Вказане не призводить до порушення принципу диспозитивності судового процесу, а навпаки – слугує для забезпечення процесуальної рівності сторін.

Допитаний у судовому засіданні під час розгляду справи судом першої інстанції свідок підтвердив надання стоматологічних послуг останній саме ОСОБА_2. При цьому свідок зазначив, що відповідна кваліфікація «Ортопедична стоматологія» у ОСОБА_2 відсутня.

Крім того, судами встановлено та підтверджено матеріалами справи листування між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 у мобільному месенджері «Viber» у березні та серпні 2020 року щодо надання медичних послуг. При цьому мобільний номер телефону ОСОБА_2 відповідає вказаному ним на сайті Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

У свою чергу, відповідач не спростував факт надання ним неякісних стоматологічних послуг позивачу, а просто заперечував наявність між сторонами договірних правовідносин.

Отже, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для стягнення з ФОП ОСОБА_2 на користь пацієнтки майнової шкоди,

Враховуючи, що відповідач не спростував презумпцію своєї вини в настанні негативних наслідків для стану здоров'я позивача, апеляційний суд зробив обґрунтований висновок про відшкодування моральної шкоди.

Доводи касаційної скарги про порушення апеляційним судом статей 208, 218 ЦК України безпідставні. Так, статтею 218 ЦК України регламентовано, що саме в разі заперечення однією зі сторін факту вчинення правочину рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків. У цій справі саме відповідач заперечував факт перебування в договірних правовідносинах із позивачем, а тому був зобов'язаний із застосуванням засобів доказування, зазначених у вказаній статті, довести факт відсутності між сторонами договірних правовідносин.

Також колегія суддів відхилила доводи касаційної скарги щодо помилковості висновку апеляційного суду в частині прийняття як допустимого доказу роздруківки з мобільного додатка «Вайбер», оскільки вказаний доказ оцінений судом у сукупності з іншими доказами, в результаті чого зроблено висновок про доведеність позовних вимог.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 30 листопада 2022 року у справі № 344/3764/21 (провадження № 61-2466св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107878096>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за листопад 2022 року / Упоряд.: правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС к. ю. н, доцент Д. Д. Луспеник Київ, 2022. – 38 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua